

i poglavlje *Turičinim tragom*, unatoč naglasku na genealogijskoj problematici, bolje rečeno, upravo zbog njega donosi novo i za razumijevanje društvenih odnosa u starom Dubrovniku važno tumačenje iz literature poznatog podatka o mitološkim igrama *Turica, Bembej, Čoroje* i *Vila*.

Marijana Hameršak

Joško Radica, *Sve naše Dakse. Hrvatski jug u vrtlogu Drugog svjetskog rata i jugokomunističke strahovlade*. Dubrovnik: Matica Hrvatska Dubrovnik, 2003., 834 str.

Pred nama je djelo Joška Radice koje je od izuzetne vrijednosti za rasvjetljavanje mračnih događaja na dubrovačkom području i u samom Gradu u prijelomnim trenucima Drugog svjetskog rata i poraća. Autor se ovdje prvenstveno bavi komunističkim progonima i njihovim žrtvama, budući da one u razdoblju do demokratskih promjena 1990. u Hrvatskoj nisu smjele biti spominjane niti istraživane, ali spominje i žrtve fašizma i nacizma, tj. drugih počinitelja - njemačkih, talijanskih, četničkih trupa i ostalih. Budući da se autor problematikom istraživanja žrtava komunizma bavi već niz godina, što je rezultiralo i tekstovima objavljenim u zborniku *Crveni teror u Dubrovniku - listopad 1944.*, Matica hrvatska Dubrovnik, 1998., ova je knjiga svojevrсни nastavak i proširenje problematike. Treba spomenuti da je za ovo djelo autor dobio i godišnju nagradu grada Dubrovnika 2004.

Knjiga je koncipirana tako da nas upozna je s pojedinačnim sudbinama stradalih ljudi, što uvelike pridonosi shvaćanju drame koja se odvijala na tim prostorima. Podijelivši teritorijalno (Dubrovnik, Konavle, Pelješac, Korčula, Lastovo, Mljet, Rijeka Dubrovačka, Dubrovačko primorje i otoci, Župa Dubrovačka) i kronološki stradanja stanovnika dubrovačkog kraja na 3 razdoblja - od travnja 1941. do 18. listopada 1944. (razdoblje od početka Drugog svjetskog

rata u Jugoslaviji do ulaska partizana u Dubrovnik), zatim od 18. listopada 1944. do 9. svibnja 1945. (od dolaska partizana do kraja Drugog svjetskog rata) te nakon 9. svibnja 1945. (razdoblje poraća), autor daje minuciozni prikaz mahovitosti i beskrupuloznosti koje nose ratna zbivanja, ali s naglaskom na komunističke zločine i okrutnosti nadahnute ideologijom.

Joško Radica je svoje djelo temeljio na brojnim arhivskim izvorima, memoarima i ostaloj literaturi, ali i na razgovorima s preživjelim sudionicima tog razdoblja kako bi došao što bliže istini. I sam priznaje, doduše, kako je moguće da neki podaci možda i nisu u potpunosti točni i potpuni. To je ipak sasvim razumljivo ako uzmemo u obzir vremenski odmak nastanka ove knjige od stvarnih događaja, kao i nepotpunost, te možda i nedostupnost određenih izvora koji bi pripomogli rasvjetljavanju ovog pitanja. Posebno je vrijedno u Radicihoj knjizi nastojanje da se što točnije popišu sve žrtve dubrovačkog kraja kao i prilike u kojima su popisani stradali. Radica nastoji svaku sudbinu potkrijepiti dokazima, koliko ih se može pronaći, tako da knjiga obiluje i prilozima u vidu preslika originalnih dokumenata te citatima mnogih očevidaca, koje autor, međutim, ne uzima odmah kao vjerodostojne, već sumnja i postavlja daljnja pitanja, nastojeći dokučiti potpuniju istinu. Autor je događanja u Dubrovniku i okolici smjestio u širi povijesni kontekst zbivanja u Jugoslaviji i Europi, čime su mnoge stvari jasnije, a čitatelj dobiva vjernu presliku tog vremena sa stanovišta žrtava.

Uz prikaze stradanja tijekom rata, autor daje posebno potresan prikaz uhićenja i ubijanja Dubrovčana i žitelja uže i šire dubrovačke okolice od dolaska partizanskih jedinica u grad. Navodi i točno koje su to partizanske jedinice bile - 10. i 12. hercegovačka narodnooslobodilačka udarna brigada u sastavu 29. udarne divizije NOVJ - hercegovačke (na čijem su čelu bili komandant general major Vlado Šegrt, načelnik Štaba potpukovnik Drago Đukanović i komesar Vojo Kovačević) te Treći bataljon 2. dalmatinske proleterske brigade pod zapovjedništvom Štaba Primorske operativne grupe 2.

udarnog korpusa (crnogorskog).

Autor navodi i opise stratišta na raznim lokacijama, a posebno na otočiću Daksi ispred Dubrovnika. Po tom je otočiću, kao simbolu partizanskih zločina, ne samo u Dubrovniku, nego i mnogim drugim gradovima i mjestima u Hrvatskoj u kojima su nakon dolaska partizana prilikom oslobađanja tih mjesta od fašista i nacista oslobodioci sa sobom donijeli nove smrti, patnje i progone, autor nazvao i svoje djelo.

Sudbine stradalih ilustrirane su posljednjim porukama i pismima obitelji žrtava osuđenih na smrt, većinom bez jasne optužbe i suđenja. To je još jedan aspekt kojim se autor ovdje bavi - pitanjem krivnje osuđenih. Tako mnogim primjerima nastoji ukazati na to da većina optuženih i nije bila kriva, osuđena jednostavno zato što nije bila po volji novoj vlasti, ali i zbog političkih, ideoloških, osobnih ili materijalnih razloga.

Naravno, ne može se poreći da je među osuđenima bilo i onih koji su svojim djelovanjem tijekom rata zaslužili određenu vrstu kazne, ali je li to uistinu bila smrtna kazna? Autor istražuje i djelovanje tadašnjih vojnih sudova koji su sudili u ratno i poslijeratno doba, no iz dostupnih izvora jasno se vidi da je rad sudova često bila samo forma i krinka za strijeljanja bez presude. U nekim slučajevima vidimo da sud koji je potpisan pri nekim osudama uistinu nije ni postojao.

Radica je nastojao dati što potpuniji popis žrtava, koje je podijelio i prema pripadnosti određenim kategorijama u času njihovog pogubljenja. Tako su zasebno odvojena i prikazana

stradanja građanskih osoba, zatim škripara, ratnih zarobljenika, ranjenika i bolesnika, pripadnika OS NDH i s njima izjednačenih osoba, te pripadnika NOVJ. Autor je žrtve podijelio i prema počinitelju i načinu stradanja. Tako imamo stradale od komunista po kratkom postupku, na temelju presude, na izdržavanju kazne zatvora, na križnim putovima - marševima smrti, nestale, ubijene po kratkom postupku, ubijene kao ranjenike itd. Vrlo pregledno, autor na kraju svakog poglavlja daje ukupni broj ubijenih na određenom području i u određenom vremenu, a na kraju knjige i ukupni broj svih ubijenih i poginulih osoba u razdoblju od travnja 1941. do 1974. godine s navedenim počiniteljima. Tu je i pregled žrtava po nacionalnosti, spolu i životnoj dobi, te velika tablica s popisom ubijenih osoba po mjestima rođenja, prebivališta ili boravišta na širem dubrovačkom području. Knjiga je opremljena i crno-bijelim ilustracijama, bibliografijom i imenskim kazalom.

Na kraju treba reći kako je djelo Joška Radice vrijedan prilog istraživanjima komunističkih zločina na ovim prostorima. Iako lokalnog karaktera, može se lako preslikati na prostor cijele Hrvatske u periodu od jeseni 1944. do kraja 1945. Ukazujući nam na tragediju zasljepljenosti ideologijama, kakve god one bile, začudnu ljudsku sposobnost za činjenje najstrašnijih zločina u ime "viših interesa" i posljedice koje takva djela ostavljaju u životima i sjećanjima preživjelih, nešto je na što se ne smije zaboraviti, a isto tako, ne smije se dozvoliti da se ponovi.

Tatjana Šarić